

Karlisten Gerrateko kantak (III)

Joakin Olañeta "Ertzil" zenak bere aitona gendak ikasitakoak ditugu ondoreneko kanta hauek ere:

.....dala mediante

Euskalerrian galdu da
makifia bat jente.

Gerratea eieban baina,

ezin emon frate,

.....be

oba derrepente.

Karlista orrek dirade

gizonak bastuak,

orren alde jaiki dira

euskaldun astuak.

Gerrara eruan mutilok, etxean gatuak etorrita omien daukaguz egunak estuak.

Behin eta berri ere esan dezagun: "Mila urte igaro eta ura bere bidean".

Aitzeak ez ote digu erakusten aurrea nola erabili? Batzutan hala dirudi. Gure artean zaitketa eta Madrilaidetik zapalketa; zela lehenen hala orainean. Zeren, ondoregoetan ere aurkitu genezake adierazpenik aski:

Madridera juateko

ein biou garratzu;

ez jan da edan egin

eta bizarrak orraztu;

karga fusillok eta

ezpatak torraztu;

biizak aurrea ta

ildakatu atzu.

Mozkorrak eta lapurreak

damak alkarekin;

lengak lapurretia

Karlosen on bonekin.

Madridera sartzen

bono orren buelta,

bata asko kostau biar dan

ara juatia.

Esan ohi denez: "azeri zaharrari ilea joan, baina aniza ez". Hainbeste aldiz kritikatu den karlisten joera bera nabari baita gure abertzale askotan, zentzurik gabeko bortxakeriaz gauzak konpondu nahirik.

Joera hortako bertsuetatik Santa Kurutz apezta ere ezin zen libratu eta hara berezitat ere pare bat lauko:

Relijuan zer dan
nai duenak jakin,
enteratu dadilla
Santa Kurutzekin.

Obra onak atzera,

eriotzak egin,

ia noiz asetzen dan

inon odolakin.

Bigarrenaren bukaera, inoiz, beste era hontara kantatu zidan: ia asetzen bada inon odolakin.

Horiez gainera, aski esanunak diren "Jaime III.a Espainian errege"-ren hiru bertso ere jasok ditut, lehen beste iturri batetik ezagutzen nituen osatuagoen aldakuntza batzuk ere aurkitzen dira; baina esanunak izatez garrantzi gutiago duten

ustez uzten ditut gaurko.

Bestiakoa bertso saltxo bat ere jaso nuen Ertzil zenagandik eta horien artean aipagarrienak Santa Ageda kantak. 1917an J. Olañeta berak antolatu zuen kantari talde batek erabili zituenak gainera. Horien berri San Roman ermitari buruz egin nuen lan batean eman nuen. Ikus, Boletín de la R.S.B. de los Amigos del País-en XXXI (1975), 585-589 orrialdeetan, "La ermita de San Román de Eibar y la devoción a Santa Agueda" deritzana.

Baina karlisten gerrateko gaira itzuliz bukatu dezadan. Bilketarik ikus dituzgun itxuraz hain liberala den gure Eibar kultura ere ez dela libratzen garaiko esamesetatik. Eibarko Bitorio Fraile txikia ez dakigu nor zenik, baina bai nortasuna zuela, elizarentzako zergak hobetu zituzenez, hamarrenak zortizentzara bihurtuz (Eliza sosterentzako ematen zen premissa, hamarrenak ziren eta horiek zortiztik jartzeko agindua eman omen zuen, Ertzil-ek zionez):

Bitorio Fraile txikia
ta Margitondo motza
zortiztik bata eskatzen
ez dirala losa.

Eurentzat edari onak
guretzat ur otza,
arria bezin gorrora
karlisten biotza.

Karlisten gerrateaz historia asko idatzi da gudu edo bataillak adiera-

ziz, baita ere garaiko politikoez foruen alde edo foruen kontra, lege zaharrei eutsi nahirik edo horiek hautsi nahirik; errege absolutista konstituzionalak beren interesak hortaz jokatuz eta herria nahastuz, Sánchez Silva-ren eritzien aldeko eta aurkako aldeak jarriaz eta abar. Baina, herriak berak, herri xeheak nola pentsatzen zuen eta zergatik jokatzen zuen jakiteko, garai hartako "bolanderak" (bertso paperak) eta gainerako azokko literatura ditugu balozkoenak. Bilketak egin dira, baina oraindik asko da bilzteko gertatzen zaiguna eta lan honetarako gure hizkuntza oso baliagarria zaigu. Adibidez, Auspoo Liburutegiak argitaratu zigen Aita Franzisko Apalategi jesulagunaren Euskal mutilak armetan (1961) deritzanaren lehen tomoa eta lastimagarria deritzagu lan horren jarraipenik eza.

Hiru artikuluetatik ikus dezakegu, bilketa lanak beregan hartu nahi dituenak oraindik bada zereginik.

JUAN SAN MARTIN,

En este tercer artículo con varios comentarios de las guerras carlistas, aunque la mayoría nos lleguen fragmentados, se aportan interesantes detalles de ideas y conceptos populares de los defensores del liberalismo, con serias acusaciones contra los comportamientos violentos. Constituyen una fuente histórica

muy valiosa en favor de una concepción correcta, si se tiene en cuenta que sobre aquellos temas sus conclusiones.

Por una parte, los proclamas que se produjeron en verso vascoarabes de los bandos y, por otra, la literatura oral, de la que se conserva mucho para recoger lo que sea, pueden considerarse una buena sima documental para la historia propiamente dicha, retóricas ideológicas y de propaganda. Sánchez Silva y sus seguidores, carlistas principalmente, insistieron sobre los fragmentos abundantes en el posterior movimiento popular que se produjo en armas y que siempre ha merecido el premio en el que nada se gana a la valia del coltarse y descomponerse. Los documentos de las guerras carlistas son fuentes y documentos que se interpretan y se interpretarán. Los poemas de la época carlista merecerán como de los documentos de la época carlista. Francisco de Apalategi nos da unos de nuestros siglos. Los poemas de nuestra historia son de nuestra historia que no se olvidan, ya que sobre el tema nos quedan muchos aspectos que contienen contiendas fratricidas.

Entrega voluntaria ote?

Herri guztiek dute heuren egitegi-tan era bereziz marraz daitekeen datarik. Hau edo bestea dela maiztasun ezagun batez ospatzen dira egun hoiek. Hain zuzen ere, Frantziar Uztailaren 14.an Armistice izenokoa; Apirilaren 25.ean Italian Anniversario della Liberazione deritzana; Espainiar Urriaren 12.an Dia de la Raza (Hispanidad)... Ene ustez, Herri hoien kondairetan hizki maiuskulaz daukete idatzita egun hoiek.

Arabako historian Apirilaren 2.a dugu garrantzi handikoa eguna. Baina, benetan, ez dakit zernolako karakterez dagoen idatzita. Izan ere, orain arte Entrega Voluntaria izeneko tituluz ezagutu izan dena, aurreantzean Pacto de Arriaga esango dugu. Hauxe da, behinik behin, Arabako Foru Aldundiak erabaki berri duena. Zergatik aldateta hau? Hainbeste urtetan entzun ahal izan den izen horrek ez al du gaurregun baloririk?

Arabako Historian nik baino askoz gehiago ikertu duen D. Odón Apraizek honela dio efemeride hau gogoratzean: "La voluntaria entrega de Alava a Castilla... ni fue voluntaria, ni fue entrega... ni fue Alava". Baina zer gertatu zen 1332ko Apirilaren 2.an?

Arriagako Kofradia Arabako gobernamenduaren historian ezagutzen den lehen erakundea da: Xlg. mendeko zenbait lekukotasun aurkitu da Kofradiari buruz. Eta gehiagorik ez bada jaso arrazoi batengatik da: ga-

raiko bilertan ez zen agirik isenpetzen, gertatuakoaren berri ahoz-ahoz ematen baitzen. 1258.an agertzen ei da lehen aldiz idatzita Kofradiaren izena. Urte horretarako Gasteiz Gasteizko Erregeak hartuta zeukan eta hiri hau ez ezik baita Trebiñu (1161) eta Aguirain (1256) errege-hiri bihurtzen dira, Gasteizko babesean geroago eta indartsuagoak bihurtzen direlarik. Indar honek zerikuski haundirik izango du 1332ko itunean.

1258.ko agiri horretan Kofradiako kideak Alfonso X.gari Gasteiz eta Aguirain hirietan izandako istiluen berri ematen diote. Itxuraz, hiri hoiek jaube eta terrenurik lortzen zuten Kofradiaren lurralde barruan. Hau dela eta, itun bat sinatzen dute Alfonso erregearekin eta hamasei herririk ematen diote honi, heuren jaube eta eskubide guztiekin. Bederatzi Gasteizek hartu zituen, "herritza zaharrak" bezala ezagutuak, halebait; gainontzeko zazpik Aguirainek. Itun honen bidez, Kofradiak errege-hiri biei Arabako basoetatik egurra ateratu edo erosi ahal izateko eskubidea ematen zuten eta baita hiri inguruetako erreken zenbait zailtan arraindu ahal izateko baimena ere. Alfonso X.gari, bere aldetik, zera zurrizten zuen: aurrerantzean bi hiri hoietako biztanleek ez zuten Kofradiak eskaintako herrikitatik kanpo ezzer erosi, irabazi eta oinordetu ere egingo.

Baina alderdi bien jokoaren nolokoa den garbi ikus daiteke itun horretan. Esan dezadan, eredu gisa, Arriaga

Gasteizko muga barruan geratzen dela, sinadura horren ondoren. Eta Kofradiak Arriagako Zelaian, San Juan Elizan, egin ohi zituen bere batzararako...

Maritzalar eta Manrikeren "Historia de los Fueros de Navarra, Vizcaya, Guipúzcoa y Alava" izeneko liburuan, honela irakur dezakegu: "No están muy bien averiguadas las causas que movieron a la Cofradía de Arriaga para pedir la incorporación a la Corona de Castilla en 1332". Eta, egia esateko, historiegilerik gehienak ados daude aipatutako eritzi honekin.

Baina historiaren irakurketak nahiko argi ematen digula esango nuke nik. Duda izpirik ez, Alfonso X.gari gobernamendua ere berezi bat sortzen du. Agintza-antolaketa bide herririk urratzen du eta Araban dituen hiru hirien bitartez oinarri trinkorik lortzen ari da Gasteizko errege. Alfonso soren seme den Antso IV.gari, erregetzaren ondorengoa zurriztatu nahian, Gasteizko Foru hobegotu egiten du. Ziri honen eta Kofradiaren arteko harremanak oinortzen doaz. XII.gn mendeko askenegen urtetean eta XIV.gnren lehengoetan Arriagako errege beren indarra, une-une, galtzen ari dela dakusate. 1331.ari beste berri eta bat herritza igaroko dira Gasteizko kontseiluaren eskutera. Kofradiak auzilara daraman erregerria, baina erregearen laguna den Juan Martínez de Leyva epallariak Gasteiz hirari ematen dio arrazoia, 1332ko Otsailaren 8.an.

Ordua iritsi da. Kofradiak bere politika birlanteatu behar du. Ba daki daraman bidetik ezin dezakeela luzaroz iraun. Alperrik dabilela. Gasteizko erregeen kontra ezzer gutxi ateratu dezake Kofradiak. Eta, ahal duen bezala, bere baza jokatuz behar du, nahita nahi ez. Ez du ustez, beraz, harri-dura sortu behar zaigunik Kofradiaren jokoaren zein eta nolokoa izan zen aztertzen dugunean. Kofredoen interes defentsarako erreakzio bat, jokabide zuhur baten bidez, besterik ez da 1332ko Apirilaren 2.an ematen dena. Kofradia Gasteizko erregearen esku jartzeari jokabide zuhurra del badakioke. Batzuek, berriz, "Nosotros respetamos lo que hicieron nuestros antepasados de la Cofradía de Arriaga, porque obraron según su derecho, aunque lo reputamos como un completo error; error que cometió Guipúzcoa más de un siglo antes, Viz-

caya medio siglo después y Navarra también algo más tarde".

Gasteizko Alfonso X.gariak eta Maria bere andreak, alde batetik, eta Lope de Mendoza, Beltrán Yáñez de Gebara, Juan Furiado de Mendoza, Kalahorrako arkeidiano zen Fernando Ruiz..., eta Arabako aitonen seme, zaldun, apaiz... eta kofredo guztiek bestetik, Arriagako Ituna sinatzen dute: "nos otorgaron la tierra de Alava que habíamos ende el señorio... e renunciaron e se partieron de nuncia haber Cofradia ni ayuntamiento en el campo de Arriaga, ni en otro lugar ninguno a voz de Cofradia, ni que se llamen cofrades e renunciaron fuero, e uso e costumbre que habian en esta razón para agora e para siempre jamás, e sobre esto ficieron sus peticiones...".

Ondo derizkiot hasieran aipatu dudán izen aldaketari. Ene ustez, Arriagari baldin ziren kofredok behartuta aurkitu bultzaren ezagun dugun erabakia hartuzera.

José Mari VELEZ DE MENDIZABAL

Han transcurrido 650 años desde la famosa Voluntaria Entrega y ahora resulta que de eso nada. Por lo menos es lo que se deduce de la decisión de la Diputación Foral de Alava sobre que los actos a celebrar con motivo de esta efeméride nos serán por "la voluntaria", sino por lo que pasa a denominarse Pacto de Arriaga. Esto, claro, de una manera llamémosle oficial. Porque de que no existiera unanimidad en los historiadores era algo conocido desde —yo diría— el mismo día de la firma del Pacto.

Don Odón Apraiz acostumbra a decir al hablar del tema: "La voluntaria entrega de Alava... ni fue voluntaria, ni fue entrega... ni fue Alava". Y Don Odón sabe un rato largo sobre historia de esta provincia. También los historiadores Marichalar y Manrique en su obra dedicada a los Fueros y Leyes vascos, comentan el desconocimiento existente sobre las causas que motivaron que la Cofradía de Arriaga solicitara la incorporación a la Corona de Castilla y la firma del acuerdo el 2 de Abril de 1332. Y también existe quien, yendo más lejos, considera esta decisión como un error total. Son distintas opiniones.

Ahora bien, parece que de la lec-

ANÁLISIS E INTERPRETACION DE BALANCES

Curso del Instituto de la Pequeña y Mediana Empresa Industrial (I.M.P.I.)

Organización: Cámara de Comercio, Industria y Navegación de Guipúzcoa

Celebración: En San Sebastián, a partir del 1 de abril, los jueves, de 11h. a 14h.

El I.M.P.I. entregará a los asistentes —el curso se orienta a empresarios y directivos de la pequeña y mediana empresa industrial— el correspondiente diploma acreditativo de su participación.

Información: En la propia Cámara, Aguirre Miramón, 2 —San Sebastián— Tfno. 27 21 00.